

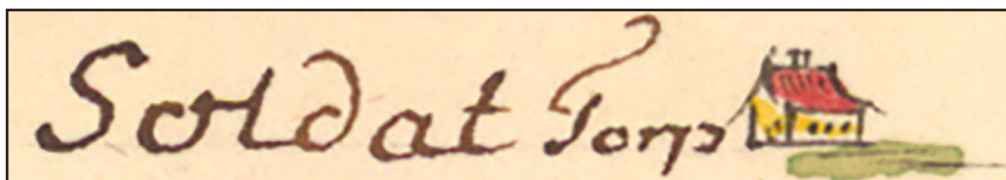
Torplämningar och boplatslägen mellan Haraker och Lillhärad

Arkeologisk utredning etapp 2

Fornlämning L2002:6142, L2003:2888, Högervallen 1:13 m fl,
Haraker och Lillhärad socken, Västerås kommun, Västmanland, Västmanlands län

SAU rapport 2026:3

Fredrik Andersson

SOCIETAS
ARCHAEOLOGICA
UPSALIENSIS

Torplämningar och boplatslägen mellan Haraker och Lillhärad

Arkeologisk utredning etapp 2

Fornlämning L2002:6142, L2003:2888, Högervallen 1:13 m fl,
Haraker och Lillhärad socken, Västerås kommun, Västmanland, Västmanlands län

SAU rapport 2026:3

Fredrik Andersson

SOCIETAS
ARCHAEOLOGICA

UPSALIENSIS

SAU rapporter 2026:3
ISSN 1652-9448
©SAU 2026

UTGIVNING OCH DISTRIBUTION

Societas Archaeologica Upsaliensis
S:t Larsgatan 5, 753 11 Uppsala
post@sau.se
www.sau.se

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr och datum för beslut:

2477-2025. 2025-08-27

Uppdragsnummer (KMR): 202501016

SAU:s projektbeteckning: 1334

Företagare: Svenska kraftnät

Belägenhet

LANDSKAP: Västmanland

LÄN: Västmanland

KOMMUN: Västerås

SOCKEN: Haraker och Lillhärad

FASTIGHET: Högervallen 1:13, Hummelsta 1:5, Skråmsta 6:1, Litslunda 1:10 samt Nedervi 1:2

FORN LÄMNING: L2002:6142, L2003:2888, L2004:7632

Undersökningen

TYP AV UNDERSÖKNING: Arkeologisk utredning etapp 2

DATUM I FÄLT: 2025-10-21, 2025-10-29 – 2025-11-06

KOORDINATSYSTEM: Sweref 99 TM

HÖJDSYSTEM: RH 2000

INMÄTNINGSSYSTEM: RTK-GPS

Personal: Fredrik Andersson (projektledare), Michel Guinard och grävmaskinist Jesper Sangefors (JNS Mark AB)

Fyndmaterial: Inga fynd tillvaratogs

Omslagsbild: Fredrik Andersson, SAU

Allmänt kartmaterial:

©Lantmäteriet Medgivande MS 2007/04080

Digitala planer: Fredrik Andersson, SAU

Lektor: Lars Sundström

Redaktör: Lars Sundström

Layout: SAU

Innehåll

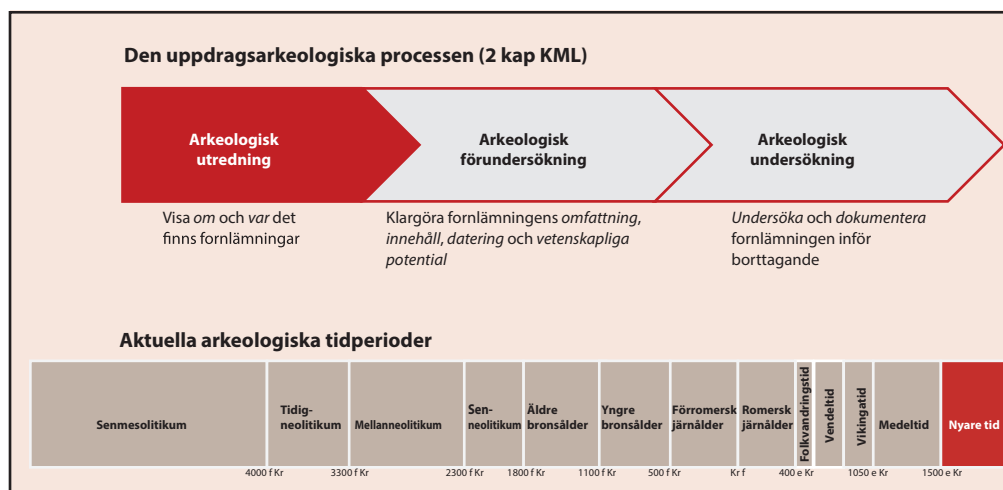
Sammanfattning	4
Inledning	5
Metod	6
Objekt 1 Hasselbäck	8
Bakgrund	8
Genomförande och resultat	8
Objekt 2 Fröbbenbo	10
Bakgrund	10
Genomförande och resultat	11
Objekt 3 Skråmsta	12
Bakgrund	12
Genomförande och resultat	12
Objekt 4 Skarvsta	14
Bakgrund	14
Genomförande och resultat	15
Objekt 5 Höghällen	16
Bakgrund	16
Genomförande och resultat	16
Lämningsbeskrivning L2003:2888	17
Objekt 6 Lundtorpet	19
Bakgrund	19
Genomförande och resultat	19
Lämningsbeskrivning L2002:6142	21
Objekt 7 Nedervi	22
Bakgrund	22
Genomförande och resultat	22
Slutsats och utvärdering	25
Referenser	30
Historiska kartor.....	30
Övrigt arkivmaterial.....	30
Bilagor	31
Schaktlistor	31

Sammanfattning

Hösten 2025 genomförde Societas Archaeologica Upsaliensis (SAU) en arkeologisk utredning etapp 2 av sju arbetsytor mellan Haraker och Lillärad i Västmanlands län. Utredningsobjekten utgjordes av fem möjliga förhistoriska boplatslägen samt två torplämningar med oklar antikvarisk status (L2002:6142 & L2003:2888). Boplatslägena har utretts med hjälp av maskingrävda sökschakt och torplämningarna har daterats genom en fördjupad arkivstudie.

Vid de utpekade boplatslägen framkom inget av antikvariskt värde. I utvärderingen av resultaten studerades en rad olika lokalisering faktorer för förhistoriska boplatslämningar i Västmanland. Studien pekar på att de utredda boplatslägena var belägna i delar av det västermanländska landskapet med färre kända boplatser.

Resultatet av de fördjupade arkivstudien har kunnat konstatera att båda torplämningarna har anlagts före 1850 och bör därmed bedömas som fornlämningar. Lämningarna efter torpet *Hög-hällen* (L2003:2888) har, trots ett begränsat tillgängligt kartmaterial) kunnat följas tillbaka till 1690-talet vid en genomgång av mantalslängder. Det andra torpet, *Lundatorpet* (L2002:6142) finns utritat på en karta från 1762 och varit ett soldattorp under Skästa, möjligen också från slutet av 1600-talet.

Inledning

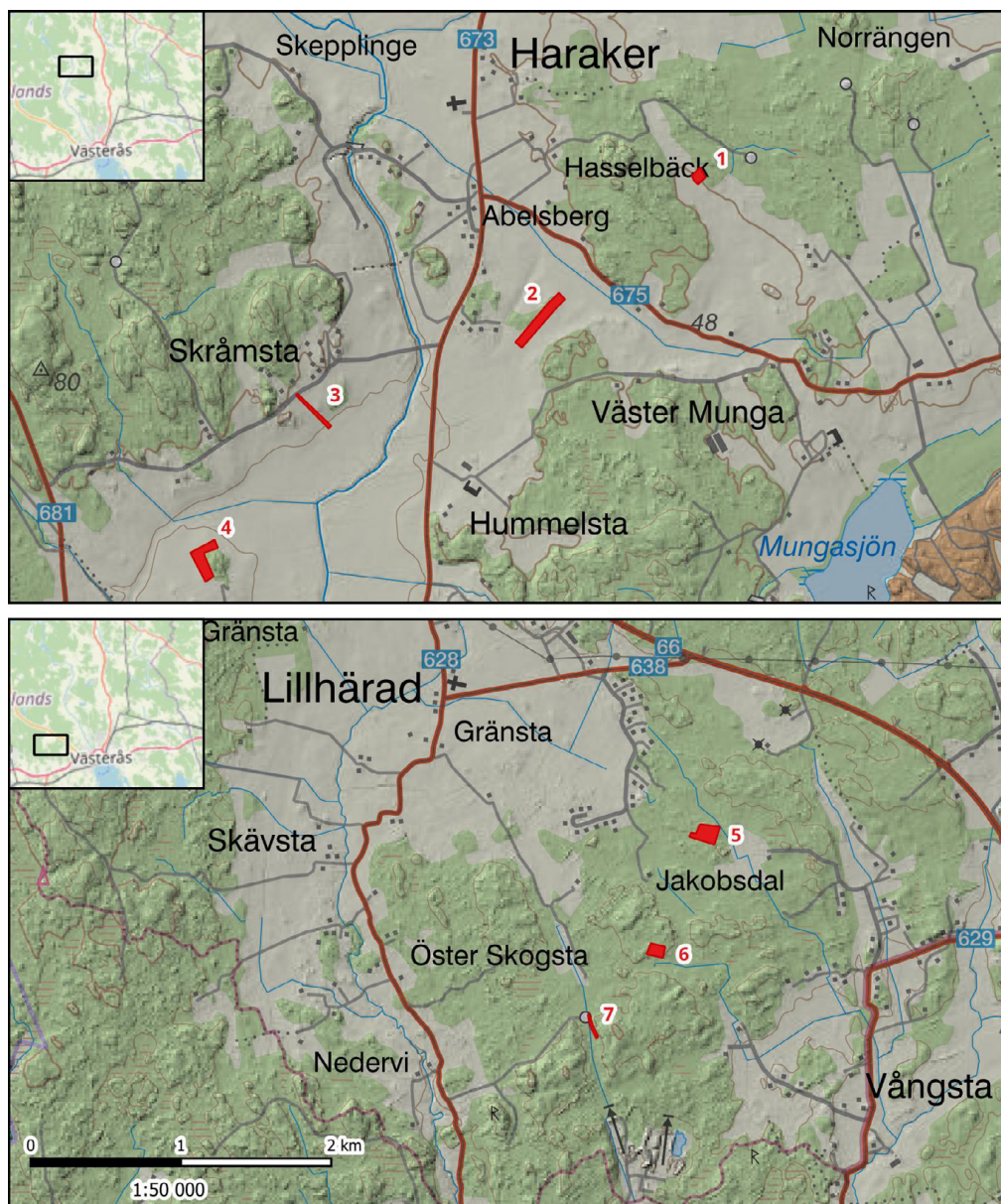
Societas Archaeologica Upsaliensis (SAU) har på uppdrag av Länsstyrelsen i Västmanlands län genomfört en arkeologisk utredning etapp 2 av sju separata arbetsområden längs en 18 kilometer lång sträcka mellan Haraker och Lillhärad nordost om Västerås. De aktuella ytorna utgjordes dels av möjliga förhistoriska boplatslägen som pekats ut vid en tidigare utredningen utan KML-beslut (Stjärna, Persson och Johansson, 2023, KMR uppdrag 202301312) , dels av kända historiska bebyggelse lämningar vars antikvariska status var osäker. Utredningsområdenas sammanlagda yta var drygt 8,5 hektar.

Bakgrunden till de antikvariska insatserna var att Svenska kraftnät planerar att utföra arbeten inom de berörda ytorna. Utredningens syfte var därmed att klargöra i vilken utsträckning det förekommer fornlämningar inom de sju delområdena. Resultaten från utredningen ska därigenom kunna användas vid företagarens projekteringsarbete och Länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning i ärendet, samt utgöra ett underlag inför eventuella kommande arkeologiska åtgärder.

De berörda utredningsobjekten var från nordost till sydväst:

- Objekt 1 Hasselbäck
- Objekt 2 Fröbbenbo
- Objekt 3 Skråmsta
- Objekt 4 Skarvsta
- Objekt 5 Höghällen
- Objekt 6 Lundtorpet
- Objekt 7 Nedervi

Resultaten från utredningsarbetet redovisas objekt för objekt nedan.

FIGUR 1. UTDRAG ur Topografisk webkarta med de sju arbetsområdena markerade. Skala 1:50 000. ©Lantmäteriet Gävle. Medgivande MS2007/04080. Översiktskartor: OpenStreetMap, skala 1:1 500 000.

Metod

För att uppfylla utredningens syfte utreddes arbetsytorna på två olika sätt beroende på förkunskapen av de olika objekten.

Objekt 1, 2, 3, 4 och 7

Inom de områden där det inte fanns kända lämningar genomfördes utredningen genom att maskingrävda sökschakt grävdes för att klargöra om det förekommer fornlämningar inom respektive område. Schaktningsarbetet utgick från de ytor som pekats ut vid den föregående inventeringen (Stjärna, Persson och Johansson, 2023) och schakten placerades därefter ut så att respektive arbetsyta täcktes in. Tätheten mellan schakten kom att variera beroende på de naturgeografiska förutsättningar och de fortlöpande resultaten. I enlighet med uppdraget så avgränsades framkomna fornlämningar i möjligaste mån. Fältarbetet avbröts inom respektive arbetsyta när tillräckliga resultat hade uppnåtts för att uppfylla utredningens syfte. Omfattningen var beräknad till att som mest omkring två procent av respektive utredningsområde sökschaktades.

FIGUR 2. Schaktningsarbete inom objekt 4. Foto mot norr: Fredrik Andersson, SAU.

Möjliga anläggningar och andra strukturer dokumenteras i plan och undersöks vidare när det rådde tveksamheter kring deras antikvariska status. Metalldetektor användes vid sökschaktning för att eftersöka fornfynd.

Schakt, anläggningar, lämningar och fynd mättes in digitalt och dokumenterades i text och med foto.

Område 5 och 6

Inom de två områdena där det redan fanns kända torplämningar registrerade syftade den aktuella utredningen till att försöka datera dessa så att deras fornlämningsstatus kunde klarläggas. Hypotesen var att bebyggelselämningarna hade tillkommit före 1850 och skulle således bedömas som fornlämning enligt Riksantikvarieämbetets (2021) riktlinjer. För att undersöka detta gjordes en fördjupad kart- och arkivstudie där torpens historia eftersöktes dels genom tillgängliga historiska kartor, dels i kyrkoarkiven och mantalslängder.

Arkivstudien kompletterades med en riktad fältinventering där syftet var att kontrollera de fysiska lämningarnas position inom respektive område för att bekräfta att de kommer att beröras av det planerade byggföretaget. I samband med inventeringen uppdaterades även registreringarna i KMR.

Objekt 1 Hasselbäck

Bakgrund

Objekt 1 var beläget cirka en kilometer öster om Hasselbäck vid en åker kallad Björnkilen som skär in i den omkringliggande skogsmarken. Utredningsområdet var omkring 5500 kvadratmeter stort och bestod av åkermark och skogsmark samt en körväg mellan de två. Åkermarksdelen hade vid en tidigare inventeringen 2023 pekats ut som ett möjligt förhistorisk boplatssläge (Stjärna, Persson och Johansson, 2023, id25). Vid en annan utredning, som också berört området, hade det möjliga boplatssläget ifrågasatts på grund av avsaknad av tydliga boplatssindikationer (Andersson, 2024, s. 25).

Utredningsområdet utgörs av en svag sydsluttning omkring 50 meter över havet. Skogspartiet består av stenrik morän som övergår i lermarker i åkern. Åkern var vid utredningstillfället vattensjuk.

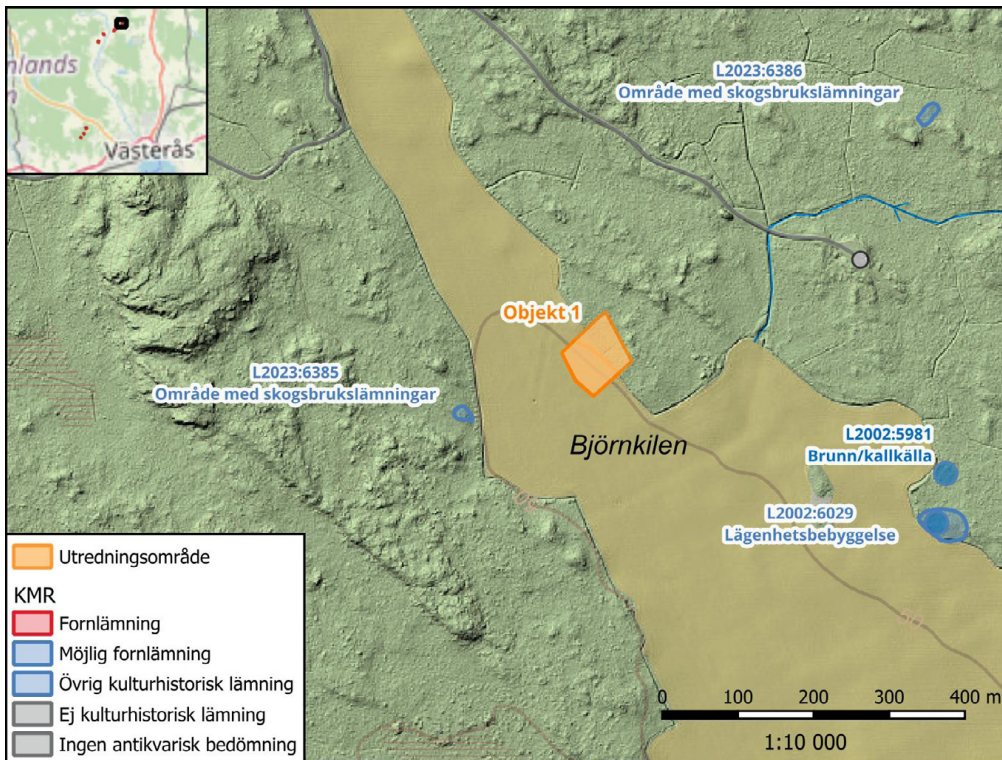
Inga kända förhistoriska lämningar finns registrerade i närområdet. Enstaka lämningar från historisk tid finns i de omkringliggande skogsmarken, bland annat en kolbotten med tillhörande kojgrund (L2023:6385) i åkerkanten söder om det aktuella området.

Genomförande och resultat

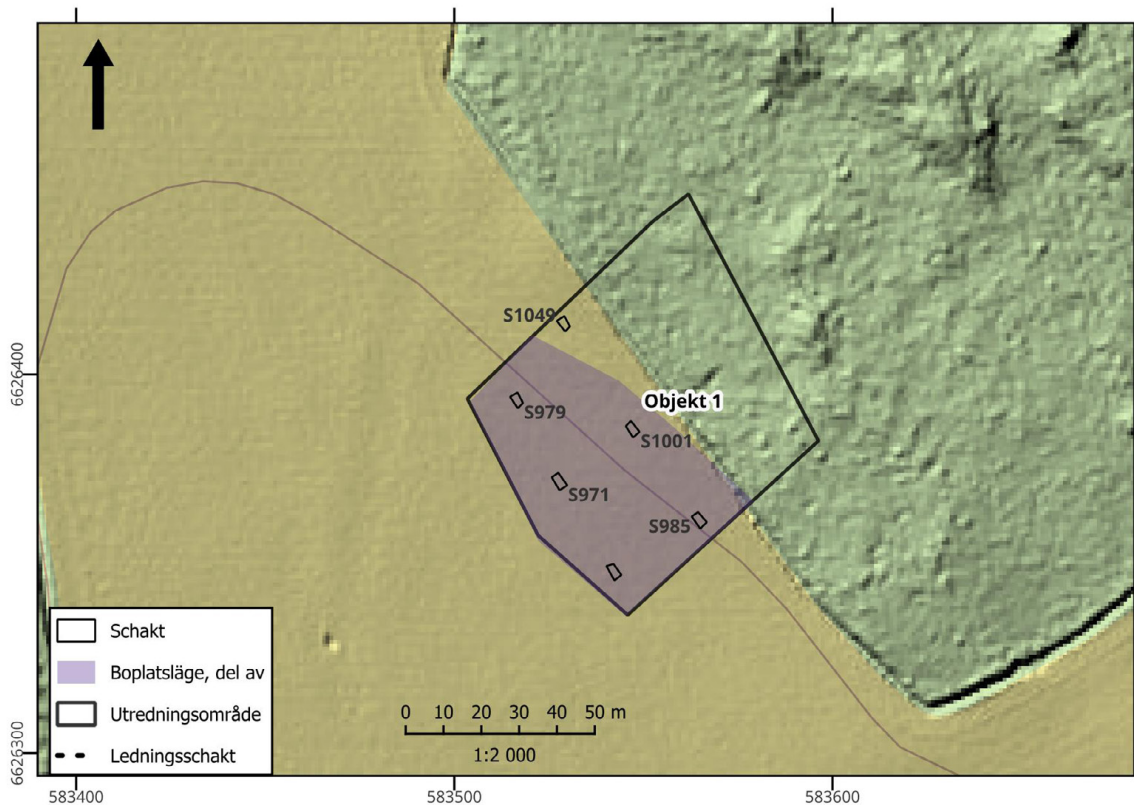
Inom objekt 1 prioriterades åkermarken då den hade identifierats som ett möjligt förhistorisk boplatssläge vid den tidigare frivilliga utredningen. Skogsmarksdelen bortprioriterades således då den inte hade pekats ut, en bedömning som motiveras av den relativt flacka och sten- och blockrika terrängen. Den prioriterade ytan uppgick till knappt 3000 kvadratmeter vilken utreddes med sex sökschakt. Sammanlagt schaktades knappt 50 kvadratmeter, vilket motsvarar drygt 1,5 procent av det utpekade boplatssläget. Inget av antikvariskt värde framkom.

FIGUR 3. Vy över Objekt 1 vid Hasselbäck. Foto mot sydost: Fredrik Andersson, SAU.

FIGUR 4. Utredningsobjekt 1 markerat tillsammans med registrerade fornlämningar i närområdet (KMR). Skala 1:10 000.

FIGUR 5. Resultatkarta objekt 1 med sökschakt och de delar som pekats ut som möjliga boplatslägen. Skala 1:2000.

Objekt 2 Fröbbenbo

Bakgrund

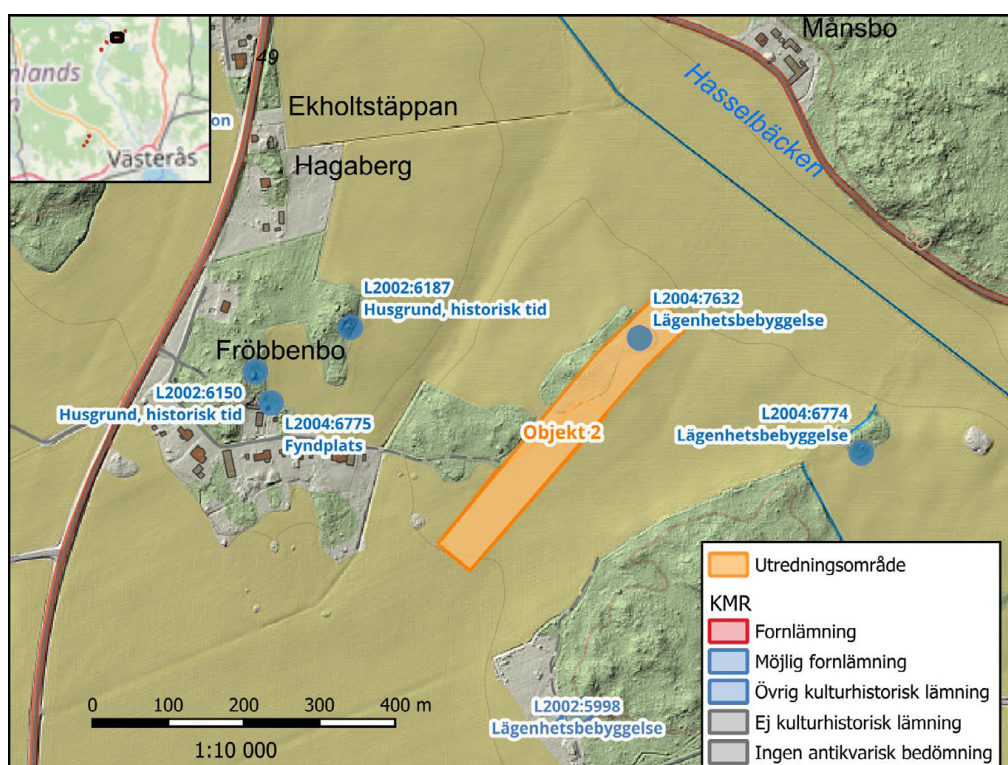
Objekt 2 var ett cirka 25 500 kvadratmeter stort område strax öster om Fröbbenbo. Området består av brukad åkermark men även delar av ett åkerimpediment var beläget inom arbetsytan. Vid den tidigare utredningen hade ett närmare 73000 kvadratmeter stort boplatsläge pekats ut, varav drygt 13 000 kvadratmeter utgjordes av den sydvästra delen av åkermarken inom arbetsyta 2 (Stjärna, Persson och Johansson, 2023, id 21).

Terrängen inom objekt 2 är relativt flack, omkring 45 meter över havet, och består av lermark. I den nordvästra delen av utredningsområdet finns berghällar exponerade i åkerytan och impedimentet är mycket sten- och blockrikt.

Den enda kända förhistoriska lämningen i närområdet är ett fynd av en spetsnackig grönstensyx (L2004:6775) som har påträffats vid Fröbbenbo, oklart exakt var. Inom utredningsområdet finns sedan tidigare en bebyggelselämning registrerad (L2004:7632). Enligt inventeringsboken från 1988 så ska det röra sig om en otydlig husgrund (KMR),

FIGUR 6. Vy över Objekt 2 vid Fröbbenbo. Foto mot sydost: Fredrik Andersson, SAU.

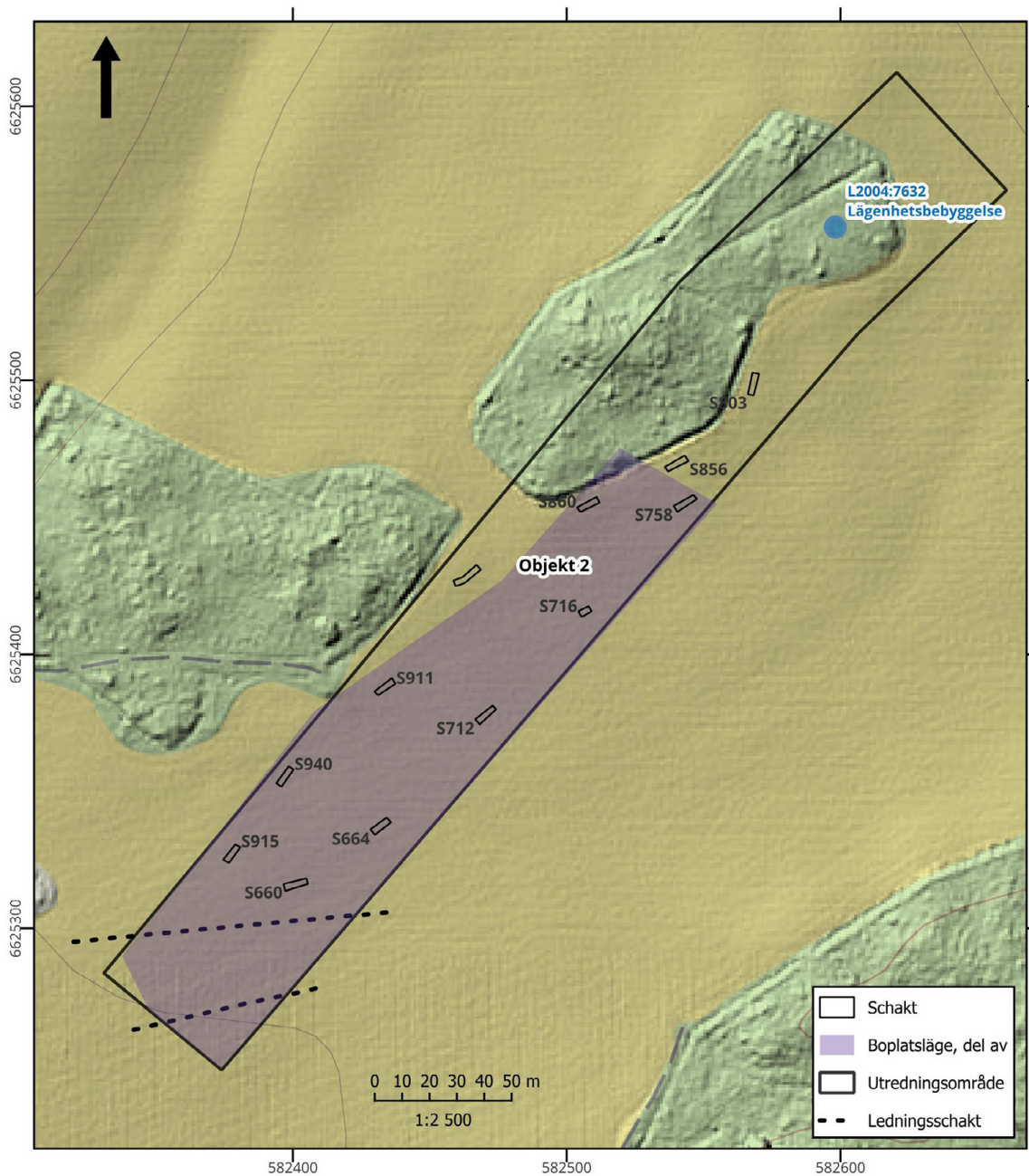
FIGUR 7. Utredningsobjekt 2 markerat tillsammans med registrerade fornlämningar i närområdet (KMR). Skala 1:10 000.

Genomförande och resultat

Utredningsgrävningen inom objekt 2 fokuserade på den yta som hade pekats ut som ett möjligt boplatssläge. Den norra delen av utredningsområdet kunde bortprioriteras då den utgjordes av endast ett tunt matjordlager på berg i dagen och marken där intill var sank. Även impedimentsmarken kunde avfärdas då den var mycket sten- och blockrik och bedömdes inte utgöra ett bra boplatssläge. I södra delen av utredningsområdet löpte några äldre ledningsschakt som också påverkade utplaceringen av sökschakten.

Totalt grävdes 12 schakt, med en sammanlagd area på 215 kvadratmeter (cirka 1,5 procent av boplatssläget). Inget av antikvariskt värde påträffades. Lermarken var även vattenmättad.

Vad gäller den sentida bebyggelselämningen (L2004:7632) som hade pekats ut på impedimentet kunde den inte återfinnas vid utredningstillfället. Lämnings beskrivning och antikvarisk status uppdaterades därmed i KMR.

FIGUR 8. Resultatkarta objekt 2 med sökschakt och de delar som pekats ut som möjliga boplatsslägen. Skala 1:2500.

Objekt 3 Skråmsta

Bakgrund

Objekt 3 utgjordes av ett cirka 5900 kvadratmeter stort område vid Skråmsta. Området brukades som betesmark men har tidigare varit uppodlad. Endast den allra sydöstligaste delen av ytan (ca 500 kvadratmeter) hade ingått i den tidigare utredning då ett över 44 hektar stort boplatsläge hade pekats ut söder om arbetsytan (Stjärna, Persson och Johansson, 2023, id 20).

Utredningsområdet är beläget i en sydostsluttning ner mot Svartån som rinner cirka 500 meter sydost om den aktuella arbetsytan. Höjden över havet är runt 45 meter över havet. Marken utgörs av lera.

Den kända fornlämningsmiljön i närområdet innehåller bland annat ett gravfält (L2004:6912) cirka 100 meter väster om utredningsområdet samt fyndplatser för stenartefakter längre åt nordväst (t ex L2004:7178). Det har även gjorts lösfynd av stenyxor i åkermarkerna tillhörande Skråmsta (bl a L2004:7605). Utredningsområdet ligger i anslutning till Skråmsta historiska (och nuvarande) bytomt.

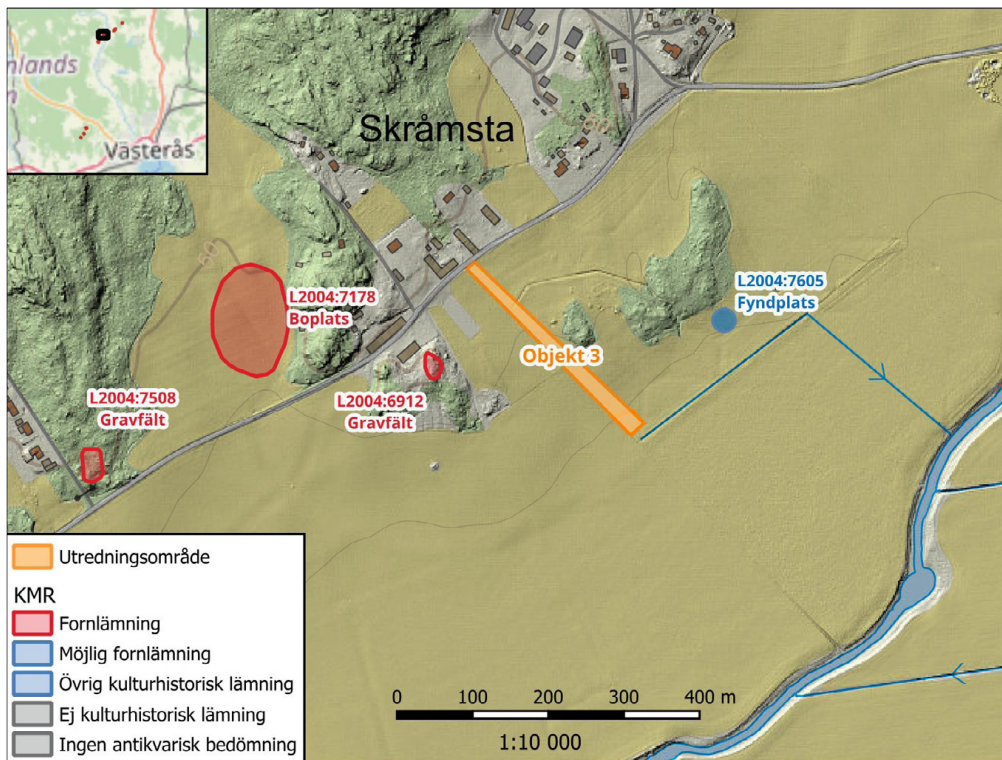
Genomförande och resultat

Efter en besiktning av arbetsytan bortprioriterades den delen som ingick i det tidigare utpekade boplatsläget då den ytan utgjorde den lägst belägna delen av utredningsområdet och var relativt flackt och sankt. Utredningsgrävningen fokuserade i stället på de högre belägna partierna av sluttningen närmare den historiska bytomten.

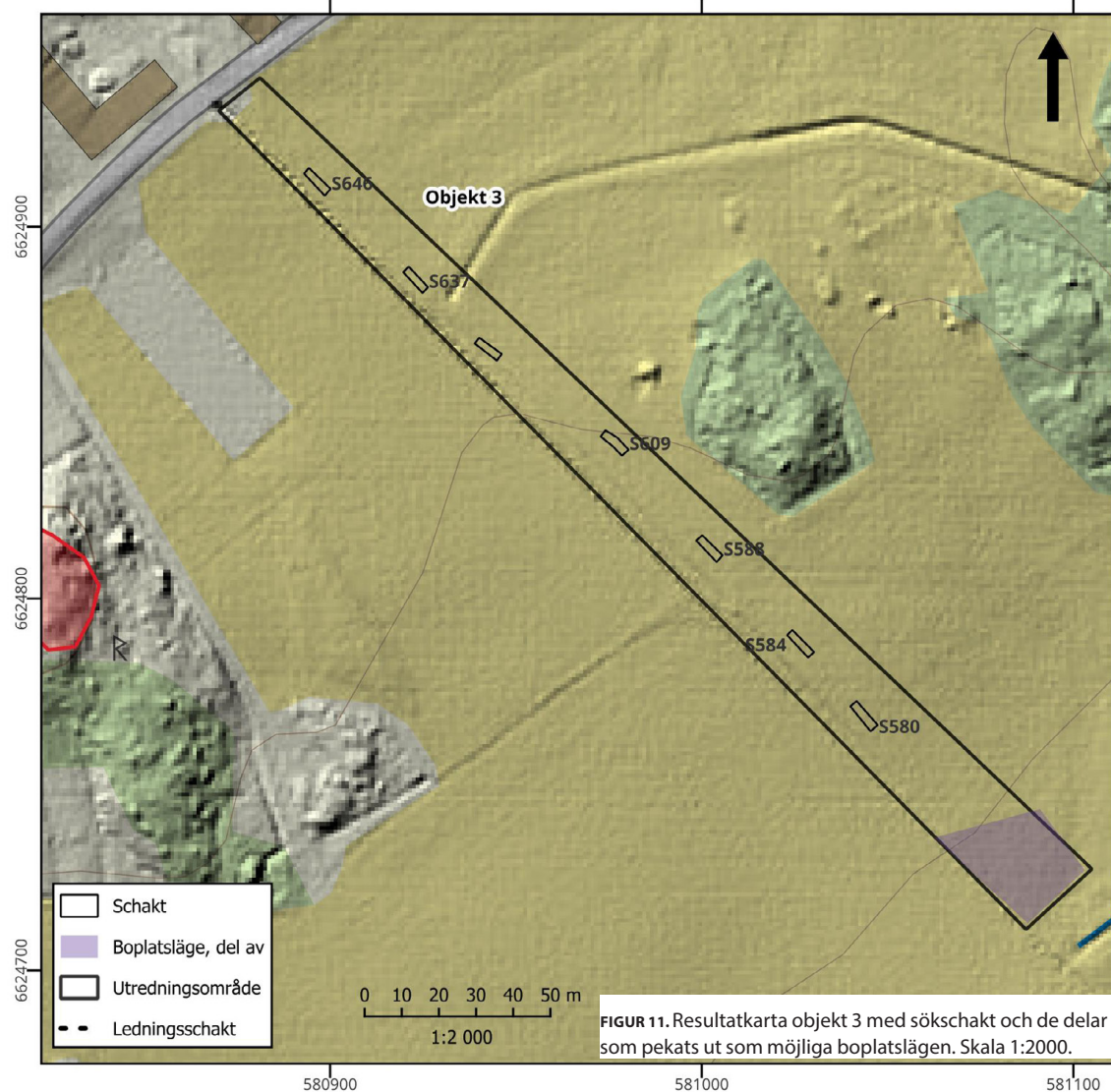
Sju sökschakt grävdes inom området med en sammanlagd yta på 125 kvadratmeter, cirka två procent av arbetsytan. Förutom några enstaka fragment av rödgods och bränd lera som påträffades i matjorden och i äldre diken framkom inget av antikvariskt värde vid utredningen.

FIGUR 9. Vy över Objekt 3 intill Skråmsta ner mot Svartån. Foto mot söder: Fredrik Andersson, SAU.

FIGUR 10. Utredningsobjekt 2 markerat tillsammans med registrerade fornlämningar i närområdet (KMR). Skala 1:10 000.

FIGUR 11. Resultatkarta objekt 3 med sökschakt och de delar som pekats ut som möjliga boplatslägen. Skala 1:2000.

Objekt 4 Skarvsta

Bakgrund

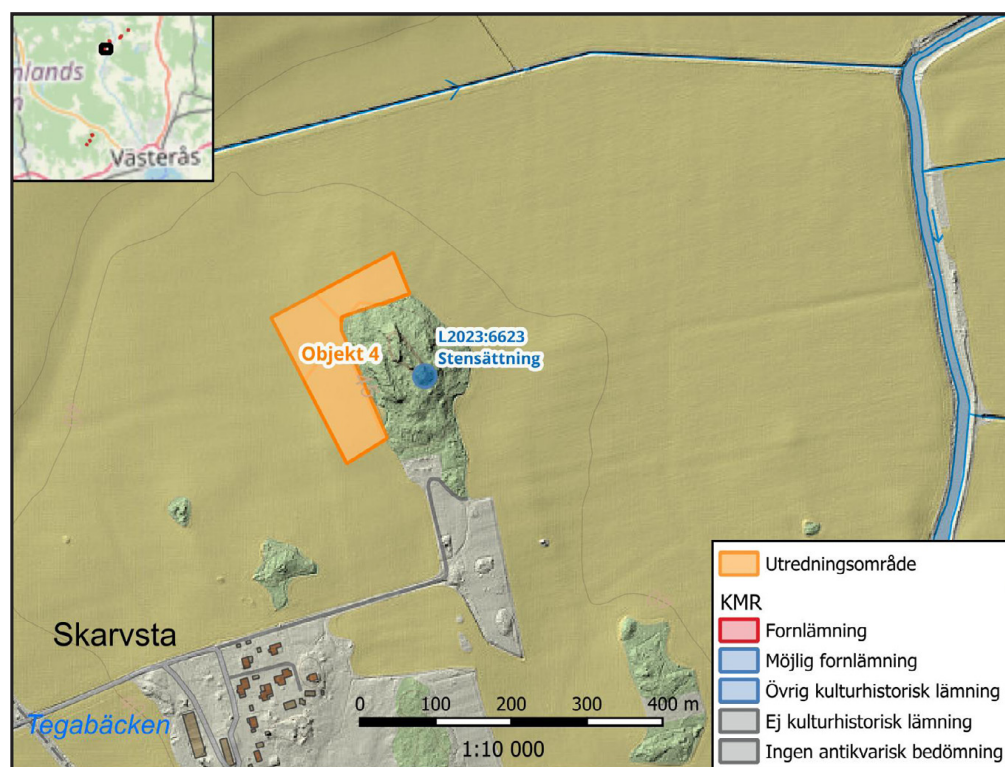
Objekt 4 var beläget strax norr om Skarvsta och utgjordes av ett cirka 20 500 kvadratmeter stort område bestående av åkermark kring en moränhöjd. Vid den frivilliga utredningen hade här pekats ut två möjliga boplatsslägen i åkermarken väster och norr om höjden (Stjärna, Persson och Johansson, 2023, id19 & id240).

Den västra delen av utredningsområdet är relativt flack medan den norra delen utgörs av en östsluttning ner mot en utdikad våtmark. Höjden över havet är omkring 45 meter. Jordarten inom arbetsytan är lera vilken var mycket vattenmättad vid utredningstillfället.

Den enda registrerade lämningen i närområdet är en möjlig stensättning (L2023:6623) belägen på den intilliggande moränhöjden.

FIGUR 12. Vy över den västra delen av Objekt 4. Foto mot norr: Fredrik Andersson, SAU.

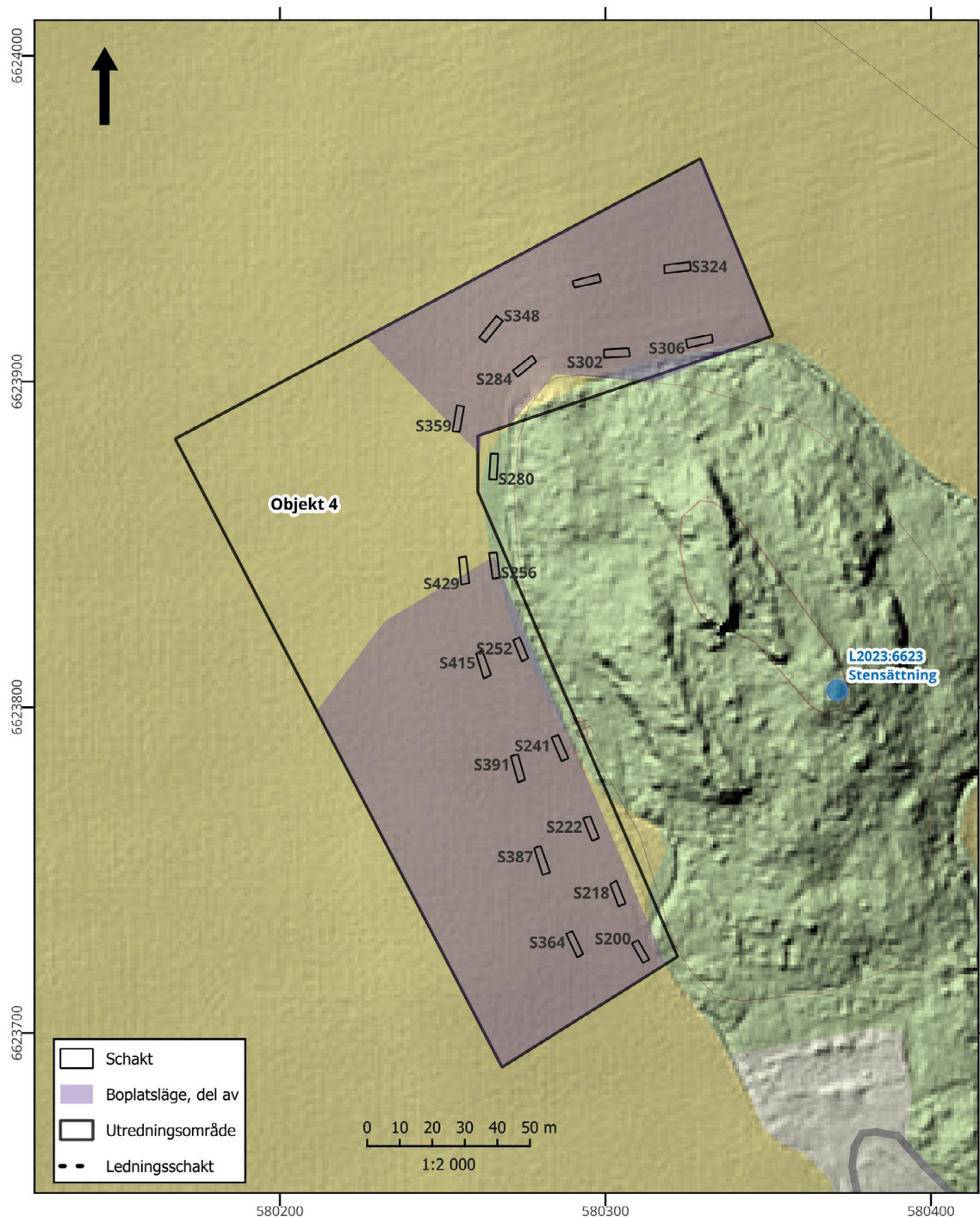

FIGUR 13. Utredningsobjekt 4 markerat tillsammans med registrerade fornlämningar i närområdet (KMR). Skala 1:10 000.

Genomförande och resultat

Vid utredningsgrävningen prioriterades de högre belägna partierna närmast impedimentet där 19 sökschakt grävdes. Då dessa inte resulterade i några indikationer bortprioriterades de lägre liggande delarna av arbetsytan.

Sammanlagt sökschaktades knappt 350 kvadratmeter vilket motsvarar drygt 1,5 procent av hela delområdet. Inget av antikvariskt värde framkom.

FIGUR 14. Resultatkarta objekt 4 med sökschakt och de delar som pekats ut som möjliga boplatslägen. Skala 1:2000.

Objekt 5 Höghällen

Bakgrund

Objekt 5 är beläget i skogsmarken öster om Urväderstorp. Inom delytan fanns sedan tidigare lägenhetsbyggelsen L2003:2888 registrerad. Lämningarna utgör spåren efter torpet Höghällen (ibland Höghällan) vars utbredning låg helt inom det aktuella utredningsområdet. Lämningen hade bedömningen *Möjlig fornlämning* då det inte var klarlagt om torpet anlagts före 1850.

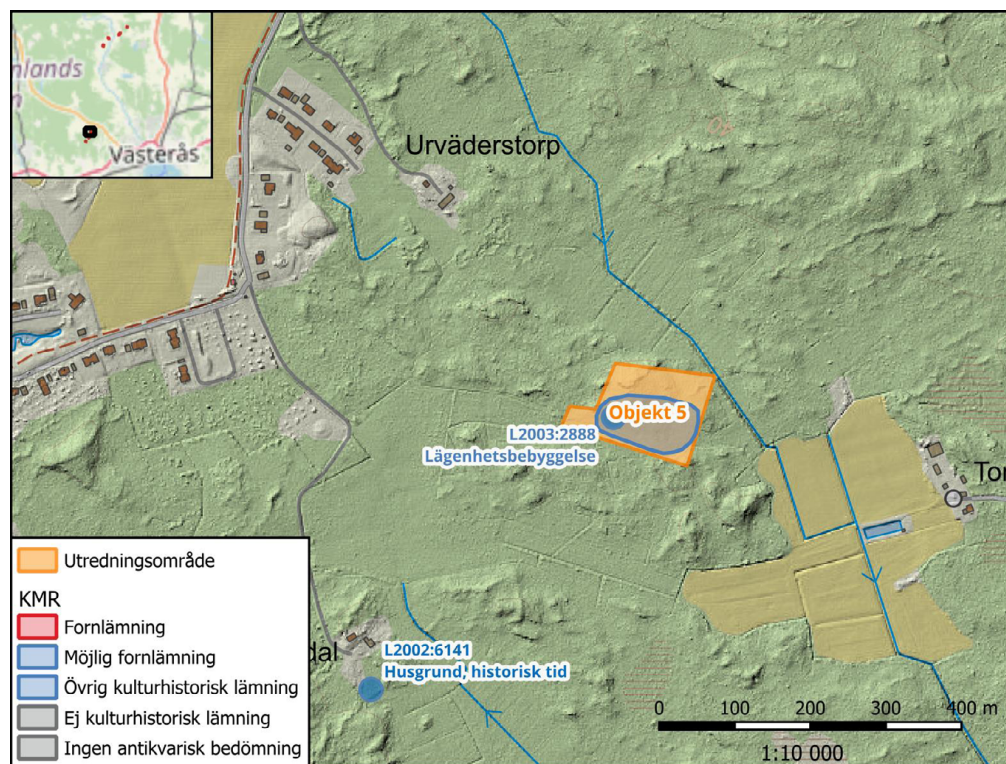
Genomförande och resultat

För att klargöra torplämningens antikvariska status har objektet utretts genom en fältbesiktning samt en fördjupad kartstudie.

Enligt KMR bestod lämningen av en husgrund, en källargrund, en möjlig brunn samt en stenmur. Vilka samtliga kunde återfinnas i samband med fältinventeringen. Dessutom identifierades ytterligare en husgrund. Lämningens registrerade utbredning har också kunnat bekräftas.

Vid en genomgång av befintligt kartmaterial har torpet kunnat identifierats på den äldsta detaljkartan över området från 1862 (Figur 18). Då äldre kartor saknas har torpets ålder försökts utredas med hjälp av kyrkoarkiven samt skattelängder. Torpet Höghällen förekommer i skattelängderna från 1690-talet och det finns med i längderna fram till tiden för den äldsta kartan (Figur 18). Det verkar dock som att torpet har stått öde under delar av 1700-talet och ägorna brukas under huvudgården Skästa. Enligt uppgift ska torpet ha rivits på 1940-talet (KMR). Förekomsten av cement som byggmaterial i en av husgrunderna indikerar att i alla fall delar av de synliga lämningarna är av senare datum.

Utifrån resultatet av arkivstudien så går det att argumentera för att torpet har anlagts före 1850 och föreslås därmed bedömas som Fornlämning.

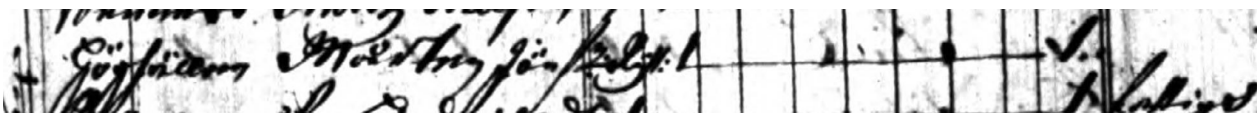
FIGUR 15. Utredningsobjekt 5 markerat tillsammans med registrerade fornlämningar i närområdet (KMR). Skala 1:10 000.

Lämningsbeskrivning L2003:2888

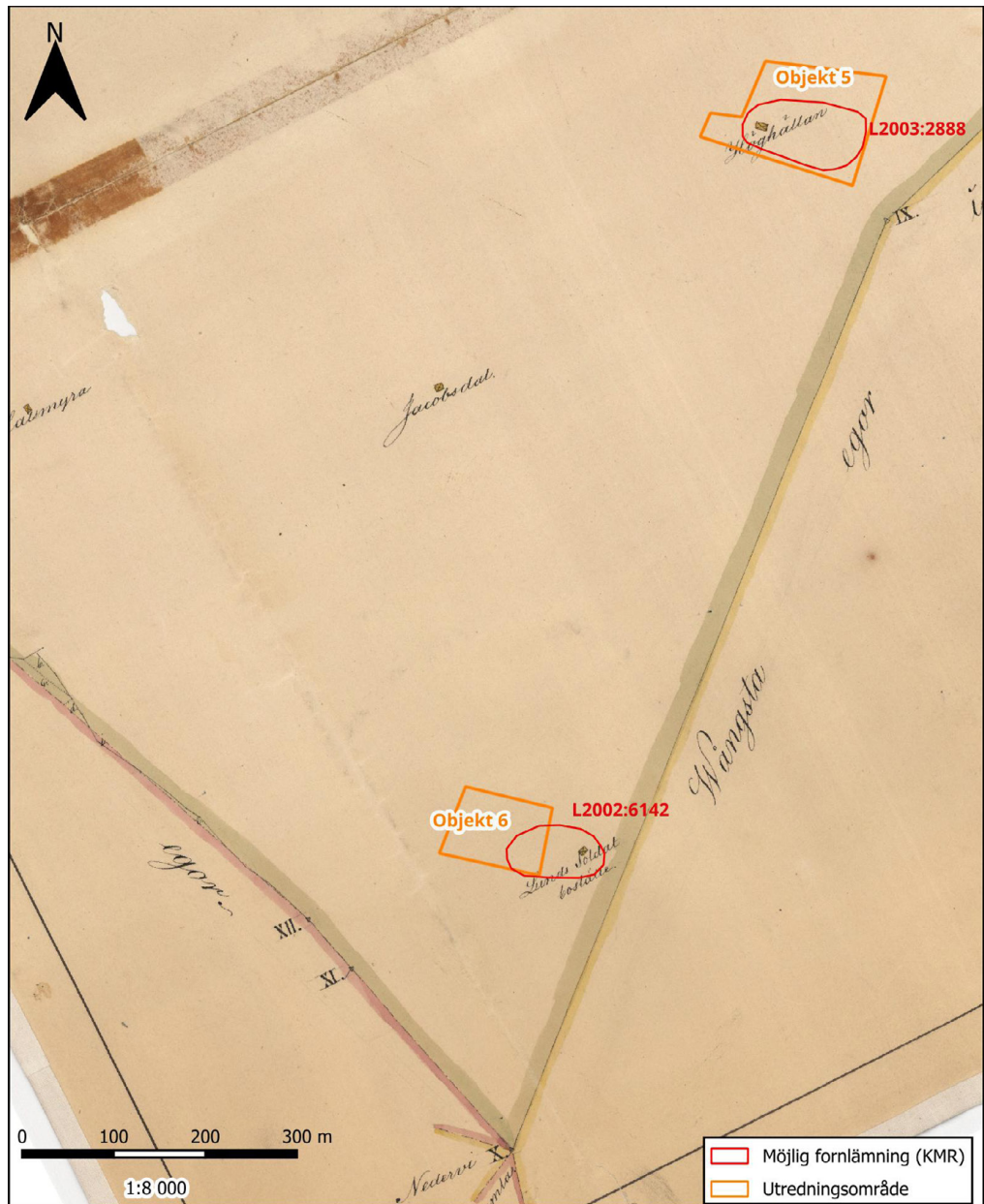
Torplämning, 130 x 50 meter (Ö-V), bestående av en husgrund med spisröse, en husgrund, en källargrop, en eventuell brunn och en stenmur. Husgrunden med spisröse är 12 x 6 m (ÖÖ-VNV) och ca 0,3 m h. Spismursröse i centrum, ca 0,4 meter hög, bestående av jord och enstaka sten och tegel. Cirka 45 meter ostsydost om husgrunden är ytterligare en husgrund, 15,5 x 5 meter (Ö-V), intill 0,4 meter hög, bestående av en syllstengrund med cement och 0,3 - 0,5 meter stora stenar. Cirka 20 meter norr om husgrunden är källargrop, 3 x 2 meter (NV-SÖ) och 1,5 meter djup. Väggarna består av kallmurad natursten, ca 0,3 - 0,4 meter stora. Väggarna är ställvis inrasade. Cirka 60 meter ostsydost om källargropen är en möjlig brunn, av vilket återstår ett trälock, 2 x 2 meter stor, och en nedgrävd tunna. Ca 15 meter nordnordost om husgrunden är en stenmur, 6 meter lång (ÖNÖ-VSV) och intill 0,6 meter hög, av 0,3 - 0,8 meter stora stenar. Söder om husgrunden är övergiven odlingsmark. Sydväst om husgrunden är äldre väg (Ö-V). I SÖ delen av området finns en lönn, förmodligen ett vårdträd. Enligt uppgifter från Lillhärad-Dingtunas sockengilles torpinventering revs torpet på 1940-talet.

FIGUR 16. Spåren efter en jordkällare inom torplämningen L2003:2888, Höghällen. Foto: Fredrik Andersson, SAU.

FIGUR 17. Utdrag från mantalslängd 1698 där torpet Höghällen och Mårten Jönsson Ryttare finns med bland torpen under Skästa by (RA Mantalslängder 1642-1820 Västmanlands län, SE/RA/55203/55203.21/55 (1698), bildid: A0006431_00016, sida 94).

FIGUR 18. Torpen Höghällen och Lundstorp på den äldsta tillgängliga kartan från 1862 (REG 19-lil-34). Lämningarnas utbredning i KMR tillsammans med aktuella arbetsytor markerade. Skala 1:8000.

Objekt 6 Lundtorpet

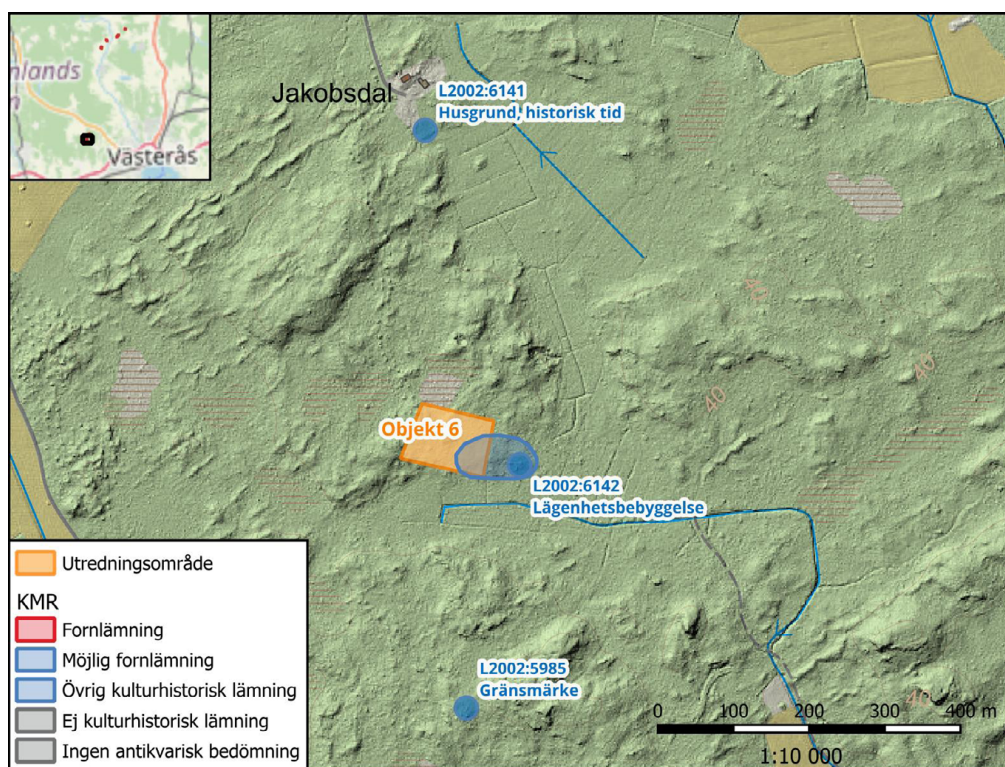
Bakgrund

Objekt 6 låg cirka 800 meter söder om delområde 5 och var också beläget i skogsmark. I områdets sydöstra del tangerar arbetsytan den registrerade lägenhetsbebyggelse L2002:6142. Bebyggelselämningen utgör resterna efter soldatorpet Lundtorpet som också hade den antikvariska bedömningen *Möjlig fornlämning* då inte heller det var klarlagt om torpet anlagts före 1850.

Genomförande och resultat

Enligt den tidigare registreringen i KMR bestod lämningen av tre husgrunder samt intilliggande åkerytor med röjningsrösen. Vid fältbesiktningen kunde samtliga identifieras och deras position bekräftas. Av de tre synliga husgrunderna är det endast en källargrund som ligger inom den planerade arbetsytan. De övriga grunderna tillsammans med den äldre åkermarken är belägna strax väster om utredningsområdet.

Även Lundtorpet har legat på Skästa ägor och där den äldsta tillgängliga kartan är från 1862 (se Figur 17). Vid en genomgång av material rörande grannbyn Vångstas ägor kunde det dock konstateras att torpet finns uttrit på en karta från 1759 (LMS T9-56:2). Torpnamnet förekommer inte i de tidiga mantalslängderna men under Skästa finns soldater med namnet Lund angivna vilket skulle kunna indikera att torpet har anor tillbaka till slutet av 1600-talet.

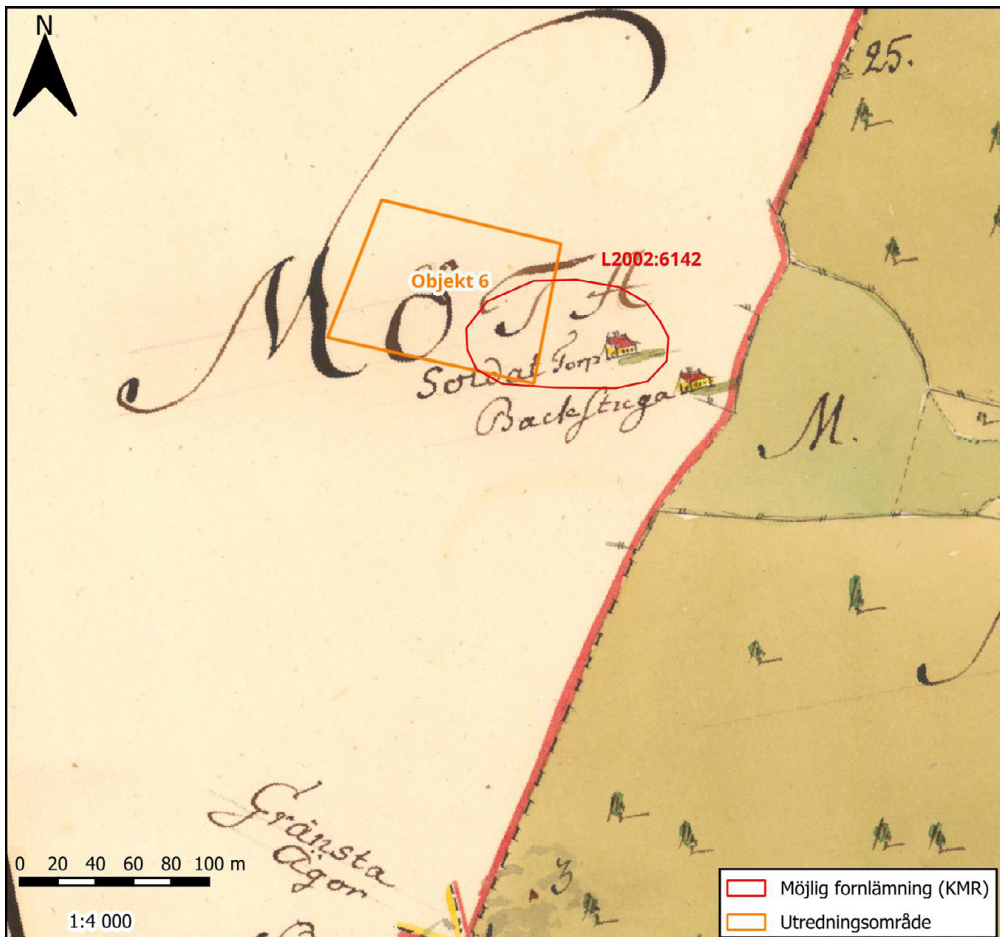
FIGUR 19. Utreddningsobjekt 6 markerat tillsammans med registrerade fornlämningar i närområdet (KMR). Skala 1:10 000.

FIGUR 20. En källargrund tillhörande Lundtorpet (L2002:6142) belägen inom arbetsyta 6. Grunden var beväxt med ett 30-tal unggranar och svåråtkomlig. Foto: Fredrik Andersson, SAU.

FIGUR 21. Norra gaveln på en syllstensgrund efter en ekonomibyggnad tillhörande Lundtorpet (L2002:6142) belägen strax utanför arbetsyta 6. Foto: Fredrik Andersson, SAU.

FIGUR 22. Soldattorpet Lundstorp på en storskifteskarta över grannbyns Vängstas ägor från 1759 (LMST9-56:2). Lämningarnas utbredning i KMR tillsammans med aktuella arbetsytor markerade. Skala 1:4000.

Enligt tillgängliga källor verkar torpet varit bebott in på 1900-talet. Bebyggelsen finns utritad på den häradsekonomiska kartan från början av 1900-talet (RAK J112-83-21), men inte på det ekonomiska kartbladet från 1963 (RAK J133-11G2g63). Torpet är bebott enligt församlingsboken åtminstone fram till 1938 (RA Lillhärads kyrkoarkiv, Församlingsböcker. Bunden serie, SE/ULA/10837/A II a/2 (1920-1938), bildid: 00181979_00155, sida 152). Bevarade cementrester bland en av husgrunderna tyder också på att vissa delar har tillkommit under senare tid.

Utifrån resultatet av arkivstudien har det dock klarlagts att torpet anlagts före 1850 och bör bedömas som Fornlämning.

Lämningsbeskrivning L2002:6142

Torplämning, ca 100x50 m (Ö-V), bestående av en husgrund, en källargrund och en ladugårdsgrund. Husgrunden är 6,5 x 6,5 m (NÖ-SV) med spismursröse intill nordvästra sidan. Husgrundens östra del något diffus, samt mitt över den ligger en stor gran. 50 meter västnordväst om husgrunden är en källargrund, med innermätten 2 x 2 meter, kallmurad med ingång från nordväst. 20 meter sydost om källargrunden är en ladugårdsgrund, 14 x 5,5 m (NÖ-SV), något diffus och med cementrester i den SV delen. Intill och NV om husgrunden är en upplagd hög med enkupiga tegelpannor och tegelstenar. Gamla åkerytor med röjningsrösen finns söder om lämningarna.

Objekt 7 Nedervi

Bakgrund

Delområde 7 var beläget i skogsmarken öster om Nedervi i Lillhärad. Den aktuella ytan var cirka 2500 kvadratmeter stor och låg mellan ett större dike i väster och en sten- och blockrik moränhöjd i öster. Marken inom utredningsområdet består av lera med en del inslag av sten. Höjden över havet inom området är kring 37 meter. Arbetsytan hade inte ingått i den tidigare utredningen.

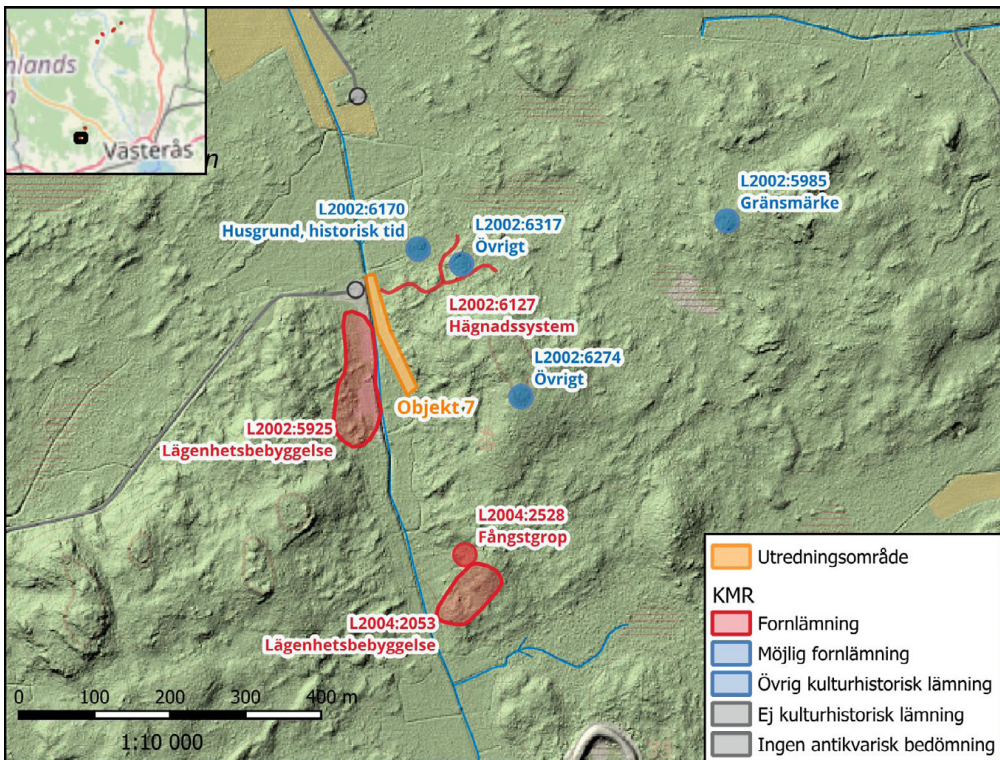
Väster om den aktuella ytan, på andra sidan diket, finns sedan tidigare bebyggelse lämningar efter torpet Vitmossen (L2002:5925) registrerade. Torplämningen är en fornlämning. Öster om arbetsytan finns ett över 200 meter långt hägnadssystem registrerat (L2002:6127). Hägnadens östligaste del var beläget endast några meter utanför det aktuella utredningsområdet. Den stensträngslikande lämningen följer delvis de naturligt blockrika moränryggarna och dess ålder eller funktion är oklar.

Genomförande och resultat

Arbetsytan utreddes med sex sökschakt med en sammanlagd area på 90 kvadratmeter, vilket motsvarade omkring 3,5 procent av utredningsområdet. Inget av antikvariskt värde identifierades.

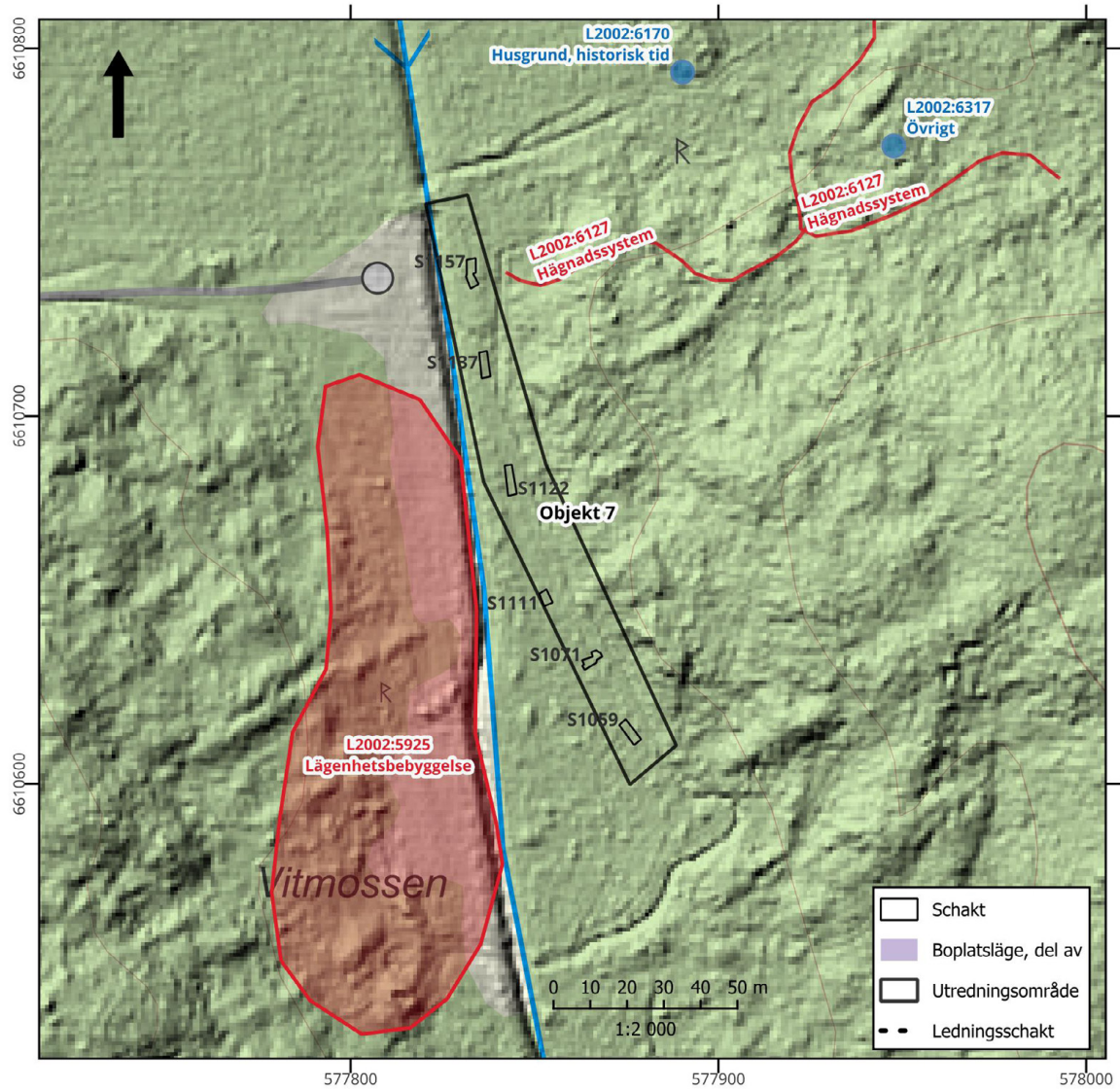
FIGUR 23. Vy över den norra delen av Objekt 7. Torplämningen L2002:5925 är belägen vid husvagnen på andra sidan ett dike. Foto mot väster: Fredrik Andersson, SAU.

FIGUR 24. Utredningsobjekt 7 markerat tillsammans med registrerade fornlämningar i närområdet (KMR). Skala 1:10 000.

FIGUR 25. Del av hägnadssystemet L2002:6127. De registrerade stensträngarna var svåra att urskilja i den övrigt mycket blockrika terrängen. Foto: Fredrik Andersson, SAU.

FIGUR 26. Resultatkarta objekt 7 med sökschakt och de delar som pekats ut som möjliga boplatslägen. Skala 1:2000.

Slutsats och utvärdering

Utredningen har kunnat uppfylla sitt syfte med att klargöra huruvida bevarade fornlämningar förekommer inom de utpekade arbetsytorna. För torplämningarna har den fördjupade arkivstudien hittat belägg för att de båda bebyggelserna har anlagts före 1850 och bör således bedömas som fornlämningar. Den kompletterande fältbesiktningen har också kunnat konstatera att lämningarna ligger helt eller delvis inom de utpekade arbetsytorna och kan därmed komma att beröras av en eventuell exploatering.

När det gäller de övriga objekten har utredningen kunnat fastslå att det inte förekommer bevarande lämningar inom de ytor som ingått. Vid sökschaktningen inom de utpekade möjliga boplatslägena framkom inga förhistoriska spår, och de undersökta åkrarna innehöll generellt få fynd även från senare tider. Överlag var de berörda åkerytorna mycket vattenmättade. Detta påverkade inte schaktningen i så stor utsträckning, men försvårade delvis återställningen. Utredningsgrävningen kunde ändå utföras i tillräckligt stor omfattning inom den beräknade tiden.

En följdfråga till utredningsgrävningens magra resultat är om de dåligt dränerade markerna är ett resultat av ovanligt mycket nederbörd eller faktiskt visar på naturgeografiska förutsättningar som tyder på att flera av områdena kanske inte har varit lämpliga för förhistoriska bosättningar. Genom att utvärdera resultaten kan även ett nollresultat bidra till kunskapsuppbyggnaden. I detta fall till exempel kring lokaliseringen av förhistoriska boplatser i Västmanlands län.

FIGUR 27. Exempel från objekt 1 på svårdränerade åkrar. I förgrunden syns vattenansamlingar som inte runnit ner i den vattenmättade leran. Foto mot norr: Fredrik Andersson, SAU.

TABELL 1. Sammanställning av olika lokalisering faktorer för de fem utredda boplatslägena. Uppgifterna har hämtats utifrån en centroid inom respektive utredningsområde.

Objekt	Jordart	Meter över havet	Avstånd till gravlämning (m)	Avstånd till historisk bebyggelse (m)
1	Glacial lera	50	1480	970
2	Glacial lera	45	835	385
3	Glacial lera	45	170	200
4	Glacial/Postglacial lera	45	115	470
7	Glacial lera	35	1175	960

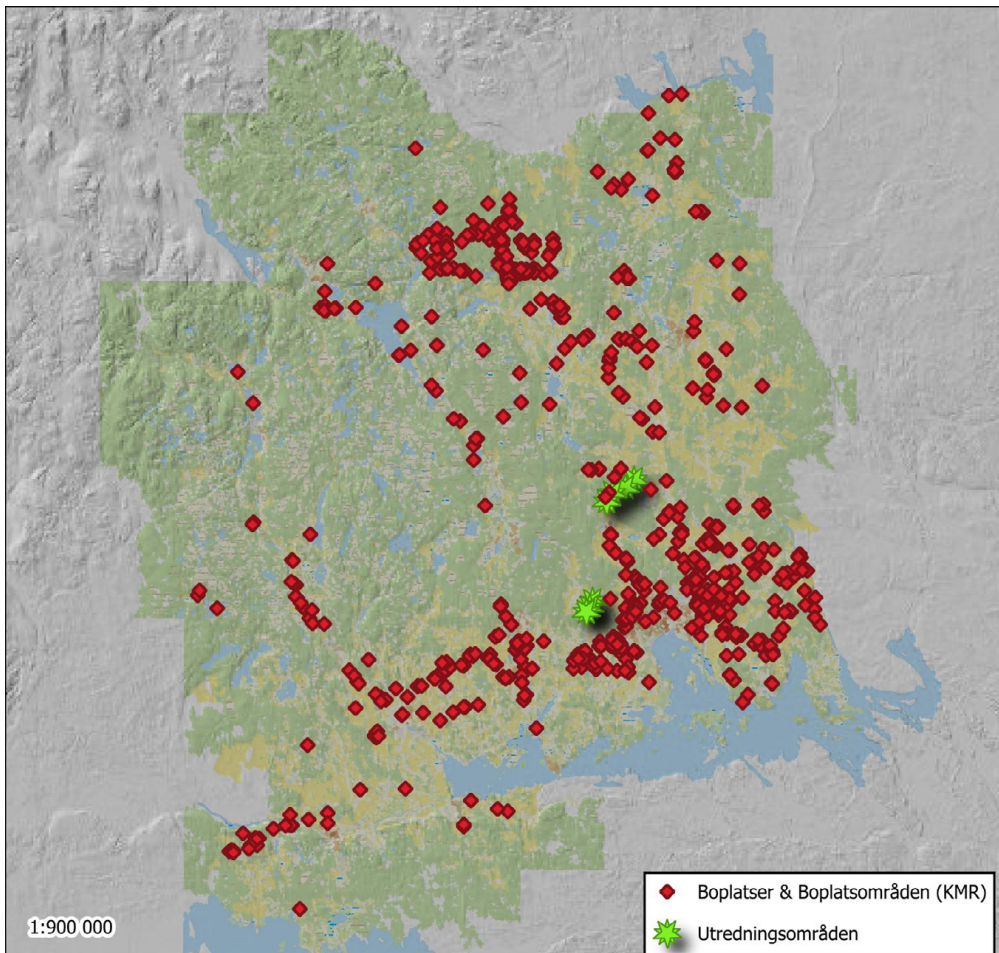
En utvärdering av resultaten är dock problematiskt då det saknas i mångt och mycket argumentation för varför boplatslägena pekades ut i samband med den frivilliga utredningen. Det vill säga vilka egenskaper hos respektive yta som motiverat identifikationen. Det finns en klar fördel med att definiera vad som gör en yta till ett möjligt boplatsläge då det möjliggör för att även en mestadels erfarenhetsbaserad kunskap kan utvärderas och därigenom förbättras och förmedlas.

För att ändå kunna analysera resultaten från utredningen och därigenom låta resultaten bidra till kunskapsuppbyggnaden har ett antal natur- och kulturgeografiska egenskaper för de fem boplatslägena jämförts med registrerade förhistoriska boplatslämningar (Boplatser och Boplatsområden i KMR) i Västmanlands län. De variabler som undersökts har varit jordart, höjd över havet, avstånd till närmaste registrerade gravlämning och avståndet till närmaste historiska bebyggelse (Tabell 1). Dessa variabler är inte de enda faktorer som har betydelse för var förhistoriska bebyggelselämningar är lokaliserade, men de är egenskaper som relativt enkelt och översiktligt kan sammanställas för att ge en vägledning till var i landskapet spår efter förhistoriska boplatser kan förväntas.

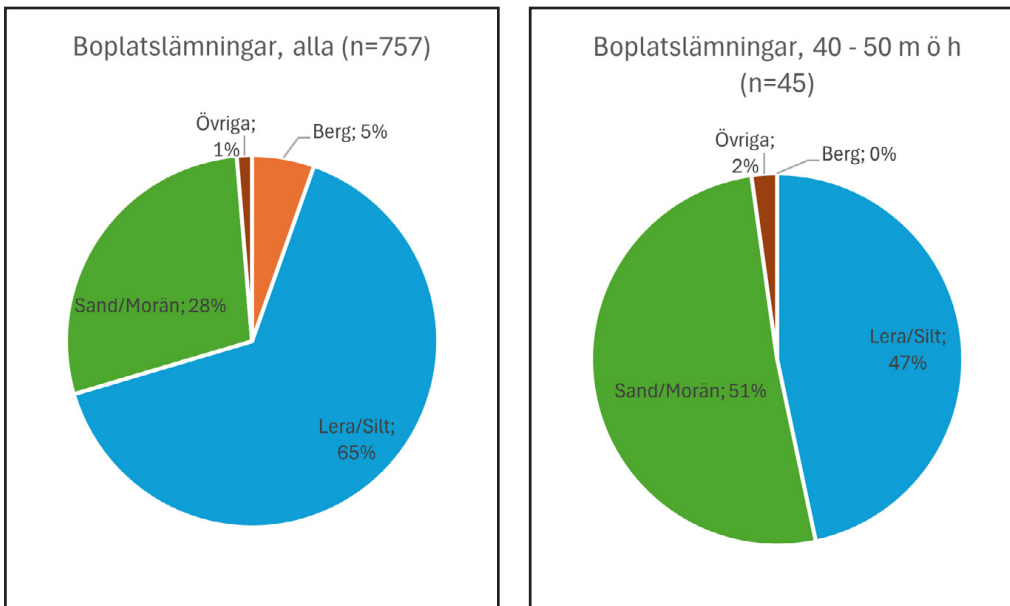
När det kommer till kunskapen om förhistoriska boplatslämningar är den data som finns tillgänglig registrerade lämningar i KMR. En datamängd som har skiftande kvalitet och som medför en rad källkritiska förbehåll. Lämningsskategorin innehåller en stor variation i hur väl underbyggd registreringen är, där allt från enstaka kvartsbitar funna i en åker till ytstora helt slutundersökta bebyggelseenheter ingår. En kvalitetsgranskning av lämningarna skulle sannolikt ge mer tydliga resultat, men detta har inte rymts inom denna utredning. När det gäller lokaliseringen i landskapet är det också ett källkritiskt problem med boplatslämningar, som oftast inte är synliga ovan jord, att kartbilden återspeglar till stora delar var exploateringar har skett i länet som genererat arkeologiska utredningar och undersökningar. Men med de källkritiska reservationerna i åtanke så kan den stora datamängden (762 lämningar) ändå kunna visa på tendenser i materialet som är betydelsebärande.

Ser man till på vilka jordar som de registrerade boplatslämningarna förekommer på, utifrån SGUs jordartskarta, är glacial lera den vanligast. Den jordart som också dominerade inom de aktuella utredningsobjekten. Slår man samman olika typer av ler- och siltmarker återfinns 65 procent av boplatslämningarna på den typen av mark medan ungefär en tredjedel är belägna på mer väl-dränerade sand- och moränmarker (Figur 29). Plockar man ut de boplatser som återfinns inom höjdintervallet 35 – 50 meter över havet, där de aktuella boplatslägena återfinns, sjunker dock andelen boplatser på lermarker även om det fortsatt är den vanligaste jordarten. Om man ser till intervallet 40 – 50 meter över havet, där fyra av de utpekade boplatslägena är belägna, är däremot mer väl-dränerade jordar med sand och morän de vanligast förekommande bland registrerade boplatser (Figur 29). Det är således tydligt att förhistoriska boplatslämningar förekommer ofta på lermarker men att de är möjligt mindre vanliga i det landskapsutsnitt som den aktuella utredningen berörde.

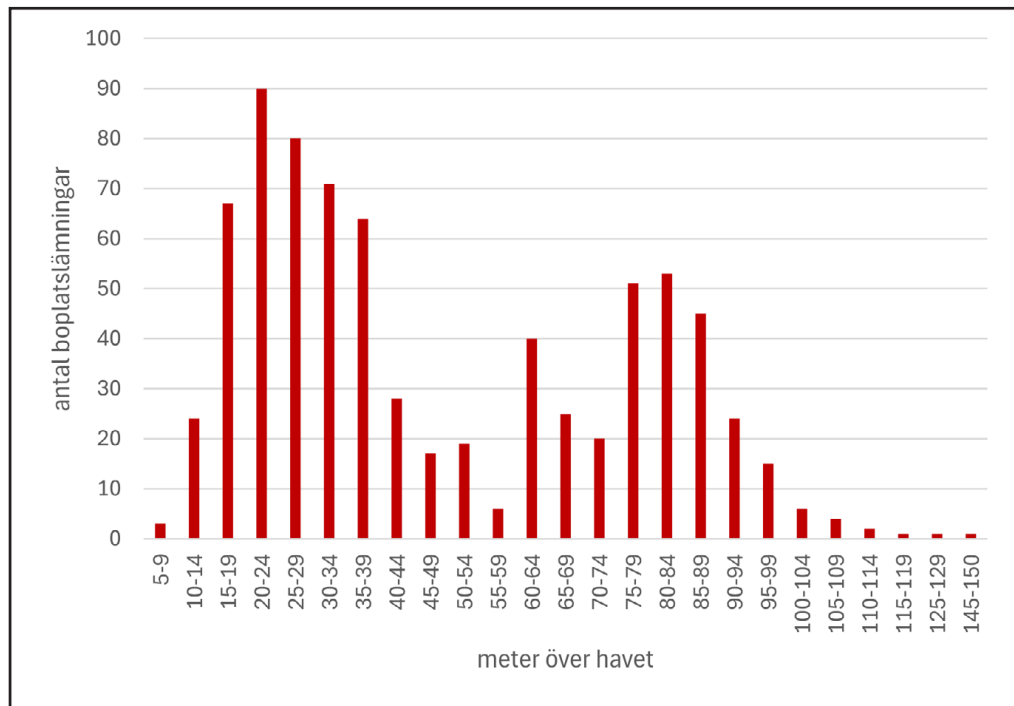
Höjden över havet brukar pekas ut som en lokalisering faktor främst när det kommer till kustnära boplatser från stenåldern. Höjdnivåerna som de berörda boplatslägena är belägna på, runt 40 till 50 meter över havet, indikerar att områdena utgjorde havsstränder i övergången mellan den äldre och yngre stenåldern. Nu är det tveksamt om de boplatslägena som ingått i den aktuella utredningen har tagits in som möjliga stenålderslägen då kustboplatser från den perioden på lermarker inte har undersökts. Det är dock intressant att ser man till samtliga registrerade

FIGUR 28. Samtliga registrerade boplatser och boplotsområden i Västmanlands län (KMR) tillsammans med de aktuella utredningsområdena. Skala 1:900 000.

FIGUR 29. Diagram över andelen boplatser per jordart. Till vänster: samtliga registrerade boplatsslämningar i Västmanlands län (KMR). Till höger: de belägna mellan 40 och 50 meter över havet.

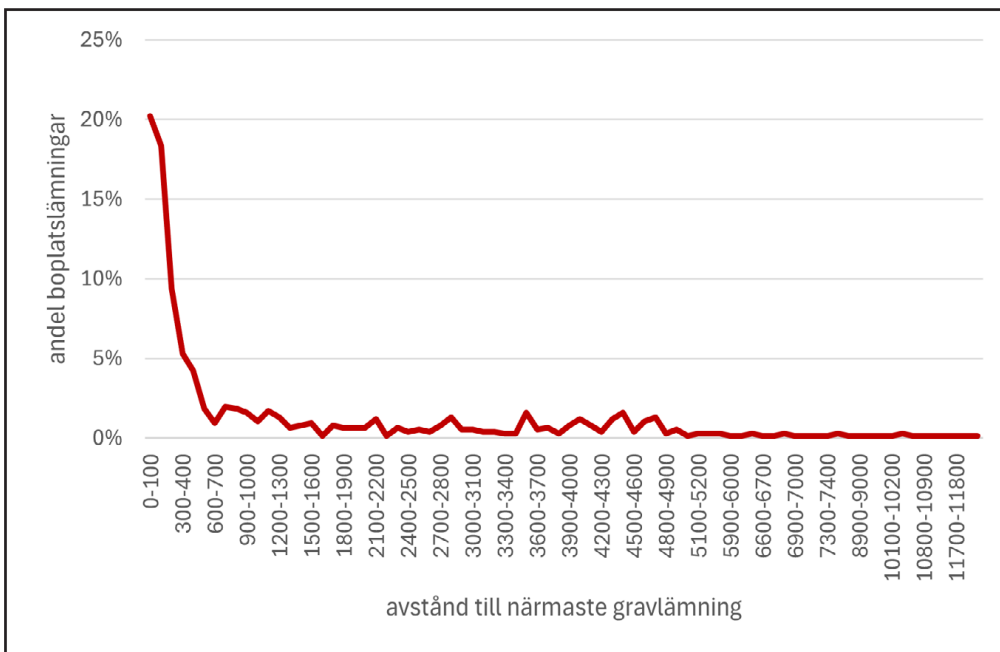
FIGUR 30. Antalet registrerade boplatslämningar i Västmanlands län (KMR) per höjdintervall.

boplatslämningar i Västmanlands län så finns det en nedgång i antalet på nivåer mellan 40 – 60 meter över havet. Om detta endast är ett resultat av att det har gjorts färre antikvariska insatser i det terrängutsnittet eller om det faktiskt återspeglar skillnader i det historiskt landskapsutnyttjande är oklart. Det är värt att notera att det även finns en minskning av antalet gravlämningar från 40 meter över havet och uppåt. Eftersom det är en typ av lämningar som mer har registrerat i samband med de ytstora fornminnesinventeringarna skulle det kunna indikera att det mindre antalet boplatslämningar i den typ av landskap som utredningen berört kan vara resultatet av förhistoriska förhållanden.

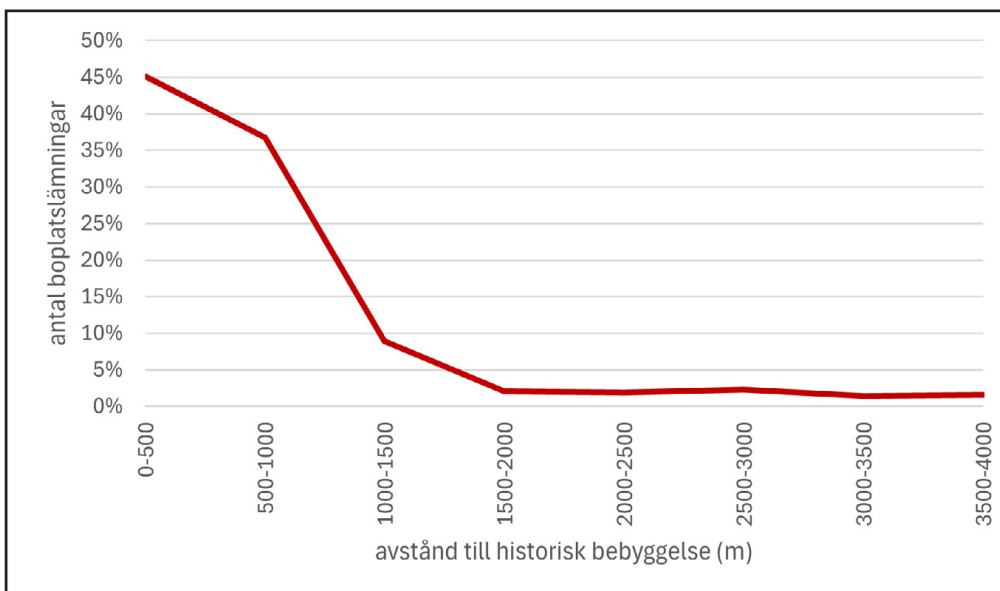
Vid en tidigare genomgång av lokalisering faktorer för boplatslämningar i Västmanland konstaterades att det fanns ett tydligt samband mellan förhistoriska boplatser och registrerad gravlämning (Andersson, 2024, s. 15). Av de registrerade boplatslämningarna i länet ligger närmare 40 procent inom 200 meter från närmaste gravlämning och över hälften ligger inom 500 meter från en känd grav. Utgår man från boplatslämningar belägna på lermark är den siffran närmare 75 procent. Boplatser i topografiska lägen som vid objekt 1, 2 och 7 som är belägna mer än 800 meter från närmast registrerad grav är således ovanliga.

Slutligen har avståndet till närmast kända historiska bebyggelse undersökts som en möjlig variabel för lokaliseringen av förhistoriska boplatslämningar. För att kunna mäta detta har data från Riksarkivets topografiska arkiv (TORA) och den bebyggelse som rektifierats från de äldre geometriska kartorna 1630-1655 (Karsvall, 2025). Bebyggelseuppgifterna är inte kompletta utan återspeglar källäget och det tillgängliga kartmaterialet. Till exempel saknas kartor från gårdar i den nordvästra delen av länet (vilka plockats bort i studien). Men materialet innehåller ändå uppgifter från över 1000 bebyggelseenheter vilket ger en översiktlig fingervisning om hur de registrerade förhistoriska boplatslämningarna förhåller sig rumsligt till 1600-talets bebyggelse. Analysen visar också på en korrelation mellan den förhistoriska och historiska bebyggelsen där omkring 45 procent av registrerade boplatslämningar återfinns inom 500 meter från den historiska bebyggelsen. Hälften av alla boplatserna om man ser till lämningar belägna på lermarker. Andelen skulle säkerligen bli ännu högre efter en detaljstudie materialet där lämningar från samtliga gårdar som saknar kartmaterial kunde utgå.

Utifrån genomgången av ett antal lokalisering faktorer för förhistoriska boplatslämningar går det att säga att utredningsresultat till stora delar har kunnat bekräfta de mönster som finns i det västermanländska boplatsmaterialet. De utredda boplatslägen var i och för sig belägna på en jordart, glacial lera, som är vanligast förekommande bland de registrerade lämningarna. Men

FIGUR 31. Diagram över andelen registrerade boplatslämningar i Västermanlands län (KMR) i förhållande till avståndet till närmast registrerad gravlämning.

FIGUR 32. Diagram över andelen registrerade boplatslämningar i Västermanlands län (KMR) i förhållande till avståndet till närmast historiska bebyggelse (TORA).

när det gäller objekt 1 och 7 så låg de på ett avstånd från både kända gravlämningar och den historiska bebyggelsen där förhistoriska boplatser verkar vara mer sällsynta. Framför allt för boplatser lokaliserade på lermark. Även objekt 4 låg relativt långt ifrån den historiska bebyggelsen och den närmaste gravlämningen utgörs av en osäker stensättning och där den näst närmast registrerade gravlämningen ligger över 800 meter bort. Det boplatsläget som uppvisar de tydligaste likheterna med majoriteten av de kända boplatslämningarna i länet var objekt 3, med närhet till både den historiska bebyggelsen och registrerade gravar. Men det var också en av de minsta arbetsytorna vilket kan förklara det negativa resultatet.

Det kanske mest slående resultatet från studien har ändå varit att de nu utredda boplatslägen är lokaliserade i del av terrängen, omkring 40 till 50 meter över havet, där det finns mindre antal kända boplatslämningar i Västermanland. Frågan är var den förhistoriska bebyggelsen har varit belägen i denna del av landskapet. Här har utredningens nollresultat kunnat bidra med mer data som indikerar att den förhistoriska bebyggelsen i denna del av Västermanland ska sökas även i andra miljöer än vad som kanske gäller i andra delar av länet.

Referenser

- Andersson, Fredrik (2024). *Utmarkslämningar mellan Skultuna och Munga. SAU rapport 2024:17*. Uppsala: Societas Archaeologica Upsaliensis.
- Karsvall, Olof (2025). *Data from the project "Nationalutgåva av de äldre geometriska kartorna", 1630–1655*. Zenodo. <https://zenodo.org/records/15121019> [Hämtad: 2026-01-21].
- Riksantikvarieämbetet (2021). *Lista med lämningstyper och antikvarisk praxis. Version 5.0*. Visby: Riksantikvarieämbetet.
- Stjärna, Tove, Persson, Gösta och Johansson, Åke (2023). Västeråspaketet. Arkeologisk inventering. inför uppförande av ny kraftledning mellan Bysingsberg-Munga och Munga-Hamra. Västerås, Sala och Enköpings kommuner, Västmanlands och Uppsala län. I: *Miljökonsekvensbeskrivning. Ny transmissionsnätförbindelse mellan Bysingsberg och Munga*. Sundbyberg: Svenska kraftnät, s. Bilaga 6.1.

Historiska kartor

RAK (Rikets allmänna kartverk, www.lantmateriet.se/historiskakartor)

Kartakt	Trakt	Karta/Åtgärd	Årtal
J133-11G2g63	Lillhärad	Ekonomisk karta	1963
J112-83-21	Lillhärad	Häradsekonomisk karta	1905-11

LMS (Lantmäteristyrelsens arkiv, www.lantmateriet.se/historiskakartor)

Kartakt	Trakt	Socken	Karta/Åtgärd	Årtal
T9-56:2	Vångsta	Dingtuna	Storskifte	1759

REG (Lantmäterimyndigheternas arkiv, www.lantmateriet.se/historiskakartor)

Kartakt	Trakt	Socken	Karta/Åtgärd	Årtal
19-lil-34	Skästa m fl	Lillhärad	Gränsbestämning, ägoutbyte, övrigt	1862

Övrigt arkivmaterial

RA (Riksarkivet <https://sok.riksarkivet.se/digitala-forskarsalen>)

Arkiv	Serie	Volym
Länsstyrelsen i Västmanland	Mantalslängder 1642–1820	1698
Lillhärad kyrkoarkiv	Församlingsböcker	All a/2 (1920-1938)

TORA (Topografiskt register på Riksarkivet <https://sok.riksarkivet.se/topografier>)

Bilagor

Schaktlistor

Objekt 1 Hasselbäck

Snr	Area (kvm)	Jordart	Schaktdj (m)	Matjordsdj (m)	Kommentar	Fornlämningsindikation
967	8,29	Lera	0,3	0,25		-
971	9,06	Lera	0,3	0,2		-
979	7,15	Lera	0,3	0,2		-
985	8,31	Lera	0,3	0,2		-
1001	7,61	Lera	0,3	0,2		-
1049	6,93	Lera	0,3	0,2		-

Objekt 2 Fröbbenbo

Snr	Area (kvm)	Jordart	Schaktdj (m)	Matjordsdj (m)	Kommentar	Fornlämningsindikation
660	20,41	Lera	0,3	0,2		-
664	18,34	Lera	0,3	0,2		-
712	17,65	Lera	0,3	0,2		-
716	9,81	Lera	0,3	0,25		-
758	18,93	Lera	0,3	0,2		-
803	18,43	Lera	0,3	0,2		-
856	18,86	Lera	0,3	0,2		-
860	17,72	Lera	0,3	0,2		-
885	24,32	Lera	0,3	0,25		-
911	17,01	Lera	0,3	0,2		-
915	16,04	Lera	0,3	0,2		-
940	17,08	Lera	0,3	0,2		-

Objekt 3 Skråmsta

Snr	Area (kvm)	Jordart	Schaktdj (m)	Matjordsdj (m)	Kommentar	Fornlämningsindikation
580	20,62	Lera	0,3	0,2		-
584	17,24	Lera	0,35	0,25	Bränd lera, kolfnyk, rödgods	-
588	17,94	Lera	0,4	0,3	Dike	-
609	19,14	Lera	0,35	0,25		-
627	15,80	Lera	0,4	0,3		-
637	16,08	Lera	0,4	0,3		-
646	17,92	Lera	0,4	0,3	Vägfyll i väster	-

Objekt 4 Skarvsta

Snr	Area (kvm)	Jordart	Schaktdj (m)	Matjordsdj (m)	Kommentar	Fornlämningsindikation
200	15,18	Lera	0,4	0,2		-
218	16,89	Lera	0,3	0,2		-
222	17,07	Lera	0,35	0,25		-
241	17,85	Lera	0,3	0,2		-
252	15,25	Lera	0,3	0,2		-
256	17,91	Lera	0,35	0,25		-
280	18,23	Lera	0,3	0,25		-
284	17,32	Lera	0,35	0,25	Sotigt stenlyft	-
302	19,56	Lera	0,25	0,15		-
306	20,15	Lera	0,25	0,15		-
324	20,39	Lera	0,35	0,25		-
328	19,00	Lera	0,35	0,25		-
348	21,18	Lera	0,35	0,25		-
359	17,73	Lera	0,3	0,2		-
364	16,56	Lera	0,3	0,2		-
387	19,62	Lera	0,4	0,3		-
391	18,77	Lera	0,4	0,3		-
415	18,26	Lera	0,3	0,2		-
429	19,68	Lera	0,35	0,25		-

Objekt 7 Nedervi

Snr	Area (kvm)	Jordart	Schaktdj (m)	Matjordsdj (m)	Kommentar	Fornlämningsindikation
1059	16,47	Lera med inslag av sten	0,25	0,15		-
1071	12,97	Lera med inslag av sten	0,25	0,15		-
1111	9,21	Lera	0,25	0,15		-
1122	17,89	Lera	0,3	0,2	Tegel, bränt ben	-
1137	16,05	Lera	0,4	0,25		-
1157	18,13	Lera	0,4	0,25	Tegel, rödgods	-

SOCIETAS
ARCHAEOLOGICA

UPSALIENSIS